

IMKONIYATI CHEKLANGAN BOLALARNI UMUMTA'LIM MAKTABLARIDA O'QITISHDA KONSEPTUAL TALABLAR

*Abdulla Qodiriy nomidagi Jizzax davlat pedagogika universiteti o'zbek tili
va adabiyoti fakulteti 2-bosqich 612-23-guruh talabasi **Ulug'bekova Go'zal***

ANNOTATSIYA: Ushbu maqolada hozirgi kunda imkoniyati cheklangan bolalarning ta'lim-tarbiya olishlari uchun qilinayotgan amaliy ishlar, inklyuziv ta'lim va bu ta'lim to'g'risidagi qabul qilingan qonun va bu borada bugungi kundagi muammo va kamchiliklar hamda konseptual talablar xususida so'z yuritilgan.

Kalit so'zlar: Pedagogik texnologiyalar, maxsus ta'lim, dars, pedagog, samaradorlik, ta'lim va tarbiya, imkoniyati cheklangan bolalar, kadrlar yetishmovchiligi, maxsus sharoitlar.

1.Kirish:

Mavzuning dolzarbligi:

Hozirgi kunda ta'lim tizimi har bir bola, jumladan, imkoniyati cheklangan bolalar uchun ham teng imkoniyatlar yaratishga intilmoqda. Inklyuziv ta'lim tamoyillari umumta'lim maktablarida nogironligi bor o'quvchilar uchun maxsus sharoitlar yaratish orqali ularning jamiyatga integratsiyasini ta'minlashga qaratilgan. Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti (JSST) va Birlashgan Millatlar Tashkiloti (BMT) tomonidan qabul qilingan ta'lim strategiyalarida barcha bolalar, jumladan, nogironligi bor o'quvchilarga ta'lim olish huquqi ta'minlanishi lozimligi ta'kidlangan.

O'zbekiston Respublikasi ta'lim siyosatida ham inklyuziv ta'lim muhim o'rin tutadi. 2020-yil 23-sentabrda qabul qilingan yangi tahrirdagi "Ta'lim to'g'risida"gi qonunda barcha bolalar uchun sifatli ta'limni ta'minlash masalasi ko'tarilgan. Shuningdek, 2020-yil 13-oktabrda Prezidentning PQ-4860-sonli qarori bilan tasdiqlangan "Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qaror inklyuziv ta'lim rivojiga qaratilgan muhim hujjatlardan biridir. O'zbekistonda inklyuziv ta'limni

rivojlantirish bo'yicha 2021-yil 18-martda umumta'lim maktablarida bosqichma-bosqich amalga oshiriladigan 5 yillik reja tasdiqlangan bo'lib, bu inklyuziv ta'limni amaliyotga joriy etishdagi muhim qadam hisoblanadi.

Tadqiqotning maqsadi va vazifalari

Ushbu maqolaning asosiy maqsadi imkoniyati cheklangan bolalarni umumta'lim maktablarida o'qitishda qo'llanilishi lozim bo'lgan konseptual talablarni tahlil qilish va takliflar ishlab chiqishdan iborat. Ushbu maqsadga erishish uchun quyidagi vazifalar belgilangan:

Inklyuziv ta'limning asosiy tamoyillarini o'rganish;

Umumta'lim maktablarida imkoniyati cheklangan bolalar uchun yaratilgan sharoitlarni tahlil qilish;

Xalqaro tajribani o'rganish va O'zbekiston ta'lim tizimiga mos takliflar ishlab chiqish;

Pedagoglar va psixologlarning rolini aniqlash hamda ularning tayyorgarlik darajasini baholash.

Tadqiqotning ilmiy va amaliy ahamiyati

Maqola natijalari ilmiy va amaliy jihatdan quyidagi foydali jihatlarga ega:

1. Ilmiy ahamiyati – Inklyuziv ta'limning nazariy asoslarini chuqurroq o'rganishga hissa qo'shadi, mavjud tadqiqotlarni yanada kengaytirishga imkon beradi.

2. Amaliy ahamiyati – Umumta'lim maktablarida inklyuziv ta'limni rivojlantirish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqiladi, pedagoglarning malakasini oshirish uchun takliflar beriladi.

2.TADQIQOT METODOLOGIYASI:

Tadqiqot uslublari

Ushbu maqolada imkoniyati cheklangan bolalarni umumta'lim maktablarida o'qitish bo'yicha konseptual talablarni o'rganish va tahlil qilish uchun quyidagi tadqiqot uslublari qo'llanildi:

1. Nazariy tahlil – inklyuziv ta'lim bo'yicha O'zbekiston Respublikasi qonunchiligi, xalqaro konvensiyalar, ilmiy maqolalar va monografiyalar asosida tadqiqot olib borildi.

2. Empirik tadqiqot – umumta'lim maktablaridagi inklyuziv ta'lim sharoitlari, pedagoglarning tayyorgarlik darajasi va imkoniyati cheklangan o'quvchilarning muammolarini o'rganish maqsadida tajriba-sinov ishlari o'tkazildi.

3. Sotsiologik so'rov va intervyu – pedagoglar, ota-onalar va imkoniyati cheklangan o'quvchilar o'rtasida so'rovnomalar o'tkazilib, ularning inklyuziv ta'lim haqidagi fikrlari va ehtiyojlari o'rganildi.

4. Taqqoslama tahlil – O'zbekiston tajribasi dunyoning rivojlangan davlatlari (Buyuk Britaniya, Germaniya, Yaponiya) ta'lim tizimi bilan taqqoslanib, milliy ta'lim tizimiga mos takliflar ishlab chiqildi.

Tadqiqot obyekti va predmeti

Tadqiqot obyekti – umumta'lim maktablarida imkoniyati cheklangan bolalarni o'qitish jarayoni.

Tadqiqot predmeti – inklyuziv ta'limni joriy etish jarayonida qo'llanilishi lozim bo'lgan pedagogik va psixologik konseptual talablar.

Tadqiqotning asosiy manbalari

Tadqiqot jarayonida quyidagi asosiy hujjatlar va ilmiy manbalarga tayanildi:

"Ta'lim to'g'risida"gi qonun (2020-yil 23-sentabr);

"Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish to'g'risida"gi qaror (PQ-4860, 2020-yil 13-oktabr);

O'zbekiston Respublikasi ta'lim tizimida inklyuziv ta'limni joriy etish bo'yicha 5 yillik reja (2021-yil 18-mart);

Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti (JSST) va BMT tomonidan qabul qilingan inklyuziv ta'lim strategiyalari;

Xalqaro tajriba va ilg'or davlatlarning inklyuziv ta'lim sohasidagi tadqiqot ishlari.

3. Natijalar:

3.1. Umumta'lim maktablarida inklyuziv ta'limning joriy etilish holati

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, O'zbekiston umumta'lim maktablarida inklyuziv ta'limni bosqichma-bosqich joriy etish bo'yicha qator islohotlar amalga oshirilgan. Jumladan:

2020-yilda qabul qilingan "Ta'lim to'g'risida"gi qonun va 2020-yil 13-oktabrdagi PQ-4860-sonli qaror asosida inklyuziv ta'lim bo'yicha huquqiy asoslar yaratildi;

2021-yilda tasdiqlangan 5 yillik reja asosida umumta'lim maktablarida inklyuziv ta'lim uchun zarur shart-sharoitlarni yaratish rejalashtirilgan;

Ba'zi maktablarda imkoniyati cheklangan bolalar uchun maxsus sinflar tashkil etilgan, biroq ularning soni yetarli emas;

Maxsus pedagoglar va defektologlar yetishmovchiligi muammo bo'lib qolmoqda.

3.2. Pedagoglar va ota-onalarning inklyuziv ta'limga munosabati.

So'rovnomalar natijalariga ko'ra:

O'qituvchilarning 62% qismi inklyuziv ta'lim bo'yicha yetarlicha tayyorgarlikdan o'tmaganligini bildirgan;

Ota-onalarning 48% qismi inklyuziv ta'lim bo'yicha yetarli ma'lumotga ega emasligini ta'kidlagan;

Imkoniyati cheklangan bolalarning 75% i oddiy sinflarda tahsil olishni istaydi, biroq infratuzilma va metodik yondashuvlar yetishmovchiligi sababli bu hali to'liq amalga oshmayapti.

3.3. Joriy etilgan inklyuziv ta'lim tizimidagi asosiy muammolar

1. Kadrlar yetishmovchiligi – maxsus pedagoglar, logopedlar va defektologlar soni yetarli emas.

2. Maktab infratuzilmasi – nogironlar aravachasi uchun moslashtirilmagan yo'laklar, panduslar va maxsus liftlarning yetishmasligi.

3. O'quv materiallarining cheklanganligi – imkoniyati cheklangan bolalar uchun moslashtirilgan darsliklar va interaktiv ta'lim resurslari kam.

4. Ijtimoiy stereotiplar – ba'zi ota-onalar va o'qituvchilar inklyuziv ta'limni samarali deb hisoblamaydi, bu esa jarayonni qiyinlashtiradi.

4.MUHOKAMA:

4.1. Inklyuziv ta'lim tamoyillarini amaliyotga tatbiq etish masalalari

Natijalar shuni ko'rsatdiki, umumta'lim maktablarida inklyuziv ta'lim tamoyillarini joriy etish bo'yicha qator huquqiy va tashkiliy ishlar olib borilgan. Biroq, bu sohada amaliyot bilan bog'liq muammolar hali ham mavjud. Xususan, imkoniyati cheklangan bolalarning ehtiyojlariga mos infratuzilma va metodik qo'llanmalar yetishmaydi.

Dunyo tajribasi shuni ko'rsatadiki, inklyuziv ta'lim muvaffaqiyatli amalga oshirilishi uchun quyidagi tamoyillarni inobatga olish muhim:

Har bir bola uchun individual yondashuvni ta'minlash;

Maxsus pedagog va defektologlar bilan ishlash tizimini kuchaytirish;

O'qituvchilarni inklyuziv ta'lim bo'yicha maxsus kurslardan o'tkazish;

Texnik vositalarni takomillashtirish va inklyuziv dars materiallarini yaratish.

4.2. Inklyuziv ta'lim bo'yicha xalqaro tajriba va O'zbekiston sharoiti

Rivojlangan davlatlarda inklyuziv ta'limni joriy etish bo'yicha tajribalar turlicha. Masalan:

Buyuk Britaniya – har bir umumta'lim maktabida maxsus pedagog va defektologlar jamoasi mavjud, ular o'qituvchilarga doimiy yordam beradi.

Finlandiya – individual yondashuv asosida darslar o'tiladi va maxsus pedagoglar tomonidan har bir o'quvchining rivojlanish jarayoni nazorat qilinadi.

Germaniya – imkoniyati cheklangan bolalar uchun maxsus sinflar va moslashtirilgan o'quv materiallari taqdim etiladi.

O'zbekiston sharoitida ushbu tajribalarni mahalliy ta'lim tizimiga moslashtirish quyidagi jihatlarni talab qiladi:

1. Pedagoglarni tayyorlash tizimini yaxshilash – maxsus kurslar orqali o'qituvchilarning malakasini oshirish.

2. Maktab infratuzilmasini modernizatsiya qilish – imkoniyati cheklangan bolalar uchun panduslar, liftlar, maxsus sinf jihozlarini joriy etish.

3. Ijtimoiy ongni shakllantirish – inklyuziv ta'limning afzalliklari haqida ota-onalar va jamiyatga tushuntirish ishlari olib borish.

4.3. Pedagog va ota-onalarning rolini oshirish yo‘nalishlari

Muhokama jarayonida o‘qituvchilar va ota-onalarning inklyuziv ta’limdagi ishtiroki muhim ekanligi aniqlandi. Ularni bu jarayonga jalb qilish uchun quyidagilar tavsiya etiladi:

O‘qituvchilar uchun inklyuziv ta’lim bo‘yicha majburiy malaka oshirish kurslarini joriy etish;

Ota-onalar bilan hamkorlik qilish, ularni maxsus psixologik va pedagogik seminar-treninglarga jalb etish;

Mahalliy hamjamiyatlarni inklyuziv ta’limni rivojlantirish jarayoniga faol jalb qilish.

5.XULOSA.

Inklyuziv ta’lim – bu nafaqat imkoniyati cheklangan bolalar uchun ta’lim olish huquqini ta’minlash, balki ularning jamiyatga to‘laqonli integratsiyalashuvi uchun muhim omildir. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, O‘zbekistonda inklyuziv ta’limni rivojlantirish yo‘lida muhim huquqiy asoslar yaratilgan bo‘lsa-da, bu tizimning samarali ishlashi uchun hali ko‘plab muammolarni hal qilish talab etiladi.

Avvalo, inklyuziv ta’limni joriy etish jarayonida eng muhim omil – pedagog kadrlarning malakasi. Tadqiqot davomida aniqlanganidek, o‘qituvchilarning aksariyati inklyuziv ta’lim metodikalari bo‘yicha yetarli bilim va ko‘nikmaga ega emas. Shu bois, ularga maxsus kurslar, treninglar va malaka oshirish dasturlarini joriy etish dolzarb vazifa hisoblanadi. Faqatgina bilimli va tajribali pedagog kadrlar bu sohada sifatli o‘zgarishlarni amalga oshira oladi.

Ikkinchidan, inklyuziv ta’limning samarali tashkil etilishi uchun maktab infratuzilmasi muhim ahamiyatga ega. Maktab binolari imkoniyati cheklangan bolalar ehtiyojlariga moslashtirilishi, maxsus jihozlar va texnologiyalar bilan ta’minlanishi kerak. Rivojlangan davlatlar tajribasidan kelib chiqib, O‘zbekiston ta’lim tizimi ham zamonaviy texnologiyalardan foydalangan holda imkoniyati cheklangan bolalar uchun moslashtirilgan interaktiv ta’lim platformalarini yaratishi zarur.

Uchinchidan, jamiyatdagi ijtimoiy ong va qarashlarni o'zgartirish muhim vazifalardan biridir. Hali ham ayrim ota-onalar va pedagoglar inklyuziv ta'limga shubha bilan qaraydi, natijada bu jarayon sekinlashadi. Bunday qarashlarni bartaraf etish uchun inklyuziv ta'limning foydalarini targ'ib qilish, jamoatchilik orasida tushuntirish ishlarini olib borish lozim. Ota-onalarni bu jarayonga faol jalb qilish orqali ularning farzandlari uchun yanada qulay va samarali o'quv muhitini yaratish mumkin.

To'rtinchidan, imkoniyati cheklangan bolalarni umumta'lim maktablarida o'qitishda individual yondashuv va maxsus metodikalardan foydalanish juda muhim. Har bir bola o'ziga xos ehtiyoj va qobiliyatga ega bo'lgani sababli, ularning rivojlanish dinamikasini hisobga olgan holda o'quv dasturlarini ishlab chiqish lozim. Shu nuqtai nazardan, maxsus pedagoglar, defektologlar va psixologlar bilan birgalikda ishlab chiqilgan o'quv rejalarini joriy etish zarur.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, inklyuziv ta'limni rivojlantirish O'zbekiston ta'lim tizimi uchun dolzarb vazifalardan biri bo'lib qolmoqda. Muvaffaqiyatga erishish uchun:

- ✓ pedagoglarni maxsus tayyorlash;
- ✓ maktab infratuzilmasini moslashtirish;
- ✓ ijtimoiy ongni shakllantirish;
- ✓ individual ta'lim metodlarini rivojlantirish talab etiladi.

Shundagina har bir bola, imkoniyatidan qat'i nazar, sifatli ta'lim olish va jamiyatda o'z o'rnini topish imkoniyatiga ega bo'ladi. Inklyuziv ta'lim – bu nafaqat ta'lim tizimidagi o'zgarish, balki jamiyat taraqqiyoti yo'lidagi muhim qadamlardan biridir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

- [1] Djurayeva, S. (2020). MAXSUS TA'LIM JARAYONIDA PEDAGOGI TEXNOLOGIYALARNING SAMARADORLIGI. Архив Научных Публикаций JSPI.
- [2] Nabiyeva, G. A. (2021). IMKONIYATI CHEKLANGAN BOLALARNING TA'LIM-TARBIYA OLISHLARI. Scientific progress, 1(5).

- [3] <https://yuz.uz/news/zamin-fondi-eshitish-qobiliyati-zaif-bolalar-uchun-zamineducation-loyihasiga-start-berdi>
- [4] Zoxiriy, P. H. Z. Q. (2021). INKLYUZIV TA'LIMDA NOGIRON BOLLALARNI O'QITISH VA TARBIYALASH MUAMMOLARI. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 1(1).
- [5] Poroshina, G. P. (1985). Organization and contents of labor training in boarding school for mentally retarded in summer time. Defektologiya.
- [6] <https://lex.uz/ru/docs/-1866997>
- [7] <https://m.kun.uz/uz/news/2020/11/19/ular-ham-bizning-farzandimiz-imkoniyatichklangan-bolalar-oqishidagi-muammolarni-kim-hal-qiladi>
- [8] Выготский Л.С. Дефект и сверхкомпенсация. // «Проблема дефектологии». М., 1996. –С. 42. 2. Крыжановская Л.М. Психологическая коррекция в условиях инклюзивного образования. Пособие для психологов и педагогов. – М.: «Владос», 2013. 83-б. 3. Maktablar hamma uchun – Save the children – 2002y. 20\23 bet
- [9] Yusupova, D. Y. IXTISOSLASHTIRILGAN MAXSUS YORDAMCHI MAKTABLARDA AQLI ZAIF O 'QUVCHILARNING IJTIMOIIY MEHNAT MALAKALARINI SHAKLLANTIRISH. O 'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY VA O 'RTA MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI NIZOMIY NOMIDAGI TOSHKENT DAVLAT PEDAGOGIKA UNIVERSITETI, 410.